

VAŽNOST RITUALA U POSLIJERATNOM RAZDOBLJU: PRIMJER VUKOVARA

Mateo Žanić *

UDK 355.48(497.5 Vukovar)"1991""387"
394.46:355.48(497.5 Vukovar)"1991"
06.091:355.48(497.5 Vukovar)"1991"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12.X.2007.

Prihvaćeno: 22.XII.2007.

Sažetak

U brojnim analizama koje se bave agresijom koja je 1991. godine izvršena na Republiku Hrvatsku bitka za Vukovar zauzima posebno mjesto. U ovom radu analiziraju se načini na koji su Hrvati i Srbi obilježavali 18.11., dan koji se službeno uzima kao svršetak bitke za Vukovar. Pritom postaje uočljivo kako dvije sukobljene grupe konstruiraju različite interpretacije stvarnosti koje se održavaju i u vremenu nakon okončavanja sukoba. Kako bi se analizirao proces reprezentiranja prošlosti i kolektivnog obilježavanja događaja koji je važan za grupu koriste se pojmovi rituala i kolektivnog sjećanja. Ovi koncepti omogućavaju da se ispita proces procjenjivanja događaja iz prošlosti s pozicije sadašnjosti te da se na taj način istakne važnost procesa neprestane reinterpretacije prošlosti. Kroz odnos prošlosti i sadašnjosti otkriva se važnost sjećanja na 18.11. i to kako za uspostavu suživota različitih etničkih grupa u gradu Vukovaru tako i za interpretiranje događaja u okviru hrvatskog nacionalnog identiteta.

Ključne riječi: Kolektivno sjećanje; ritual; Vukovar; Dan sjećanja; nacionalni identitet.

UVOD

Kao što je društvena čovjek je i ritualna životinja

M. Douglas, 2004.: 94

Pitanje pamćenja posljednjih godina dobiva jedno od ključnih mjesta u društvenim znanostima¹. Konceptom pamćenja, povezanim s pojmovima identiteta i kulture, u različitim radovima pokušava se odgovoriti na pitanje kontinuiteta/diskontinuiteta

---

* Mateo Žanić diplomirao je sociologiju te komparativnu književnost i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi kao asistent u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, podružnica u Vukovaru.

¹ O izvorima, upotrebi i kritici pojma kolektivnog sjećanja pišu Olick, J. K. i J. Robbins (1998).

između prošlosti i sadašnjosti, što znači i proučavanje načina na koje se prošlost prenosi².

Okretanje prema prošlosti mnogim istraživačima se čini tim zanimljivije jer se pojavljuje u civilizaciji koja je dugo vremena prije toga bila okrenuta prema budućnosti³.

Nameću se zato pitanja: "Otkud ova opsesija sjećanjem i prošlošću i otkud ovaj strah od zaboravljanja? Zašto gradimo muzeje kao da uopće neće biti budućnosti" (Huysen, 2000.: 28). U obilju tekstova koji se bave kolektivnim sjećanjem posebno mjesto zauzima pitanje holokausta, te općenito pitanje sjećanja na ratne događaje. Ratni događaji se analiziraju kao oni posebno važni kako za sudbinu država, te određenih etničkih ili religioznih grupa, tako i za sjećanje pojedinca koji je proživio ratna iskustva. S obzirom na to vrijednost koncepta kolektivnog sjećanja može se ispitati i u analizi sjećanja na Domovinski rat koji se odvijao na području Republike Hrvatske 1991.-1995. godine.

U ovom radu nastoji se objasniti značaj obilježavanja dana 18.11., dana na koji su 1991. godine JNA i srpske paravojne postrojbe nakon dugotrajnih borbi i razaranja zauzele grad Vukovar. Taj dan se u Hrvatskoj obilježava kao Dan sjećanja, a za vrijeme okupacije grada srpsko stanovništvo koje je tada upravljalo gradom označavalo ga je kao Dan oslobođenja grada. Upravo kroz obilježavanje ovog događaja i način na koji se on interpretira možemo pratiti koju važnost sjećanje na jedan događaj ima za različite grupe.

Uzroke rata stanovnici grada, koji je u Hrvatskoj najviše bio pogođen ratom, uvelike tumače iz različitih perspektiva zbog čega su u gradu još uvijek očiti znakovi etničke polarizacije⁴.

Složenost situacije u Vukovaru krije se dakle u tome što nakon procesa mirne reintegracije u gradu opet zajedno žive pripadnici i hrvatske i srpske nacionalnosti, mada među njima vlada duboko nepovjerenje.⁵ Pitanje kolektivnog sjećanja dobiva tako na važnosti i zbog rekonstrukcije života u gradu koji je nekada, prije ratnih događanja, bio primjer funkcionalne zajednice u kojoj su sudjelovali pripadnici različitih etničkih skupina⁶.

Istraživanjem načina obilježavanja dana na koji su 1991. godine JNA i srpske paravojne snage zauzele grad želi se ukazati na dvije stvari:

1. Orijentacijom na kronološko događanje obilježavanja utvrđuje se što se u njemu ponavlja, a u čemu se uočavaju odstupanja. Pritom se samo obilježavanje analizira kao ritualno izvođenje, koje se poziva na događaje iz prošlosti, ali u

---

² O načinu prenošenja društvene memorije vidi Burke, Peter (1977.); o odnosu pamćenja i identiteta vidi Gillis, J. E. (2006.).

³ A. Huysen, A. (2000.).

⁴ Proces polarizacije započinje povratkom hrvatskog stanovništva u grad i odražava se u gotovo svim aspektima svakodnevnog života. Više o tome vidjeti u Kardov, K. (2002.).

⁵ O načinima koje koriste pripadnici pojedine etničke grupe da bi se razlikovali od "onih drugih" vidi Kardov, K. (2006.).

⁶ Strašne posljedice ratnog sjećanja na uspostavu mirnog suživota u Vukovaru mogu se iščitati iz teksta Deana Ajdukovića i Dinke Ćorkalo (2004.).

kojem se reflektira sama društvena stvarnost. U tom smislu pokazuje se da se upravo kroz rituale može pratiti logika samog pamćenja koja je obilježena s jedne strane gubitkom, jer nikada se ne upamti sve što se dogodilo, te s druge strane sadašnjošću, jer upravo sadašnjost nameće kriterije selekcije prošlosti⁷. Zbog toga ne treba čuditi da rituali u vremenu nerijetko gube postojeća i dobivaju nova značenja, ili se barem naglasak stavlja na jedno iz spektra različitih značenja, pri čemu u realiziranju tih promjena uloge mogu igrati različiti akteri, od medija, političkih elita do samih izvođača.

2. Kroz odgovaranje na pitanje tko sudjeluje i tko ne sudjeluje u ritualu, te kako se događaj medijski posreduje, nastoji se pokazati kako organiziranje ritualnog čina teži kodiranju događaja koji se obilježava u šire kolektivno pamćenje grupe. Analiza suvremenih ritualnih izvođenja tako treba voditi računa o značenjima koji ritualu pridaju sami učesnici ali i medijskom posredovanju događaja, te pitanju što ritual reprezentira u kontekstu šireg grupnog identiteta (etničkog, religijskog, regionalnog).

RITUALI I KOLEKTIVNO SJEĆANJE

Brojni su pokušaji da se pojmom ritual objasni sudjelovanje pojedinaca u kolektivnim akcijama koje se iz nekog razloga drže posebno važnim za grupu. Na ritual se tako više ne gleda kao na značajke zatvorenih ili manje razvijenih društva, nego se oni upotrebljavaju i za analizu pojava u suvremenim, razvijenim i informatiziranim društvima⁸. Ipak, pojam rituala spada u nedovoljno jasno definirane pojmove u okviru društvenih znanost, prije svega sociologije, antropologije, povijesti i etnologije, te se često upotrebljava kao istoznačan ili usko povezan s pojmovima obred i komemorativana ceremonija. U Penguinovom sociološkom rječniku ponuđena je jedna od mogućih interpretacija rituala koja kaže: "U sociologiji, ritual se često koristi da bi se referiralo na bilo koji pravilan obrazac interakcije; tako se izraz 'How do you do?', kao rutinski oblik započinjanja komunikacije, može smatrati ritualom svakodnevne interakcije" (Abercombie et al., 1988.: 209). Naročito se ističu radovi E. Goffmana⁹, koji se koristi pojmovima ritual i ceremonija da bi objasnio nastupe aktera u svakodnevnom životu.

Možda je upravo intencija da se ovim pojmom obuhvati široki spektar pojava pridonio konfuziji, pa dolazimo u opasnost da kao i s pojmom kultura¹⁰ ili već navedenim pojmom memorije¹¹ proširenom, a onda u određenom smislu već i metaforičnom

⁷ O obilježenosti pamćenja sadašnjošću vidi Melucci, A. (2006.).

⁸ Kao značajni radovi koji koriste pojam ritual da bi na različite načine dali objašnjenja suvremenih fenomena mogu se navesti Connerton, P. (2004.), Douglas, M. (2004.), Lukes, S. (1975.), Mišetić, A. (2004.).

⁹ Goffman, E. (2000.).

¹⁰ O teškoćama u korištenju pojma kultura vidi Eagleton, Terry (2002.) *Ideja kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

¹¹ O problemu preširokog definiranja pojma memorije vidi Berliner, D. (2005.).

upotrebom izgubimo mogućnost preciznijeg određenja ovog pojma. Paul Conner-ton¹² priznaje da postoji suštinsko neslaganje o tome kako upotrijebiti riječ ritual, ali kao najprecizniju i najjezgovitiju definiciju navodi onu koju je ponudio S. Lukes koji je ritualom označio "pravilom upravljanu aktivnost simboličkog karaktera koja privlači pažnju sudionika na misli i čuvstva koja drže osobito značajnim" (Conner-ton, 2004.: 65). Povezano s ovom definicijom, Connerton izvlači tri prijedloga koja doprinose razumijevanju rituala, a mogu se izraziti u negativnom obliku:

1. Rituali nisu samo ekspresivni. Za Connertona to znači da rituali jesu ekspresivne radnje, ali u tome se ne krije njihov najvažniji smisao. Za rituale je, ipak, važno da su formalizirani postupci i da se redovito ponavljaju, te da nisu podložni spontanim varijacijama, ili stanovite varijacije dopuštaju samo u strogo određenim granicama.
2. Rituali nisu samo formalni. Sudjelovati u izvođenju rituala znači i prihvatiti njihov smisao, a taj smisao ne iscrpljuje se u samoj formi rituala. Ometanje postupaka prožetih ritualnom vrijednošću uvijek se osjeća kao nepodnošljiva povreda koju jedna grupa nanosi drugoj upravo zato što ritual nije samo prazna forma kojoj bi se mogla suprotstaviti neka "iskrena" ili "autentična" radnja.
3. U svojim učincima rituali nisu ograničeni na obredni povod. Izvođenje rituala značajno je i za daljnji život zajednice, te je važno promatrati kako rituali daju smisao i vrijednost onima koji ih izvode.

Pojam rituala u ovom radu se koristi uzimajući u obzir prethodne napomene, kao i definiciju koju daje S. Lukes. Ta definicija je rezultat Lukesovih nastojanja da se pojam rituala primjeni na obilježavanja kojima grupe pridaju posebnu važnost, a koje nisu nužno religijskog karaktera. Connertonova, pak, zapažanja čine se izuzetno vrijedna, naročito uvid da rituali iako su strukturirani, ne crpe smisao iz samog čina formalnog izvođenja. Kroz sam ritual se može konstruirati slika stvarnosti i mijenjati se interpretacija stvarnosti nekom novom, te tako samo ritualno izvođenje za aktere ima veliku simboličku važnost¹³. Osim toga, iz naznačenih prijedloga može se zaključiti da u analizu društvenih rituala treba uključiti društveni kontekst u kojem se oni odvijaju te pozadinu na koju se odnose i iz koje izvođači onda crpe značenja. Tek kada se obradi okvir iz kojeg rituali dobivaju značenje, moguće je govoriti o funkcijama rituala ili o odnosima moći koji se kroz njih provlače. Mišetić¹⁴ razlikuje pet funkcija koje se mogu zadovoljavati kroz ritualna izvođenja. To su funkcija revitalizacije identiteta, legitimiranje ritualom, integracijska funkcija rituala i obnova solidarnosti, mobilizacijska funkcija i terapijska funkcija.

¹² Connerton, P. (2004.).

¹³ O sociologiji znanja koja se bavi socijalnom konstrukcijom zbilje vidi Berger, P. i T. Luckmann (1992.). Zanimljiv je i Assmannov komentar po kojem "ono što su Berger i Luckmann pokazali za zbilju u cjelini, to je Halbwachs 40 godina ranije ustvrdio za prošlost: ona je socijalna konstrukcija čija svojstvenost proizlazi iz potrebe za smislom i spojnim okvirom pojedinih sadašnjosti" (Assmann, 2005.: 5).

¹⁴ Mišetić, A. (2004.).

Treba primijetiti da su socijalne funkcije rituala u konkretnim slučajevima isprepletene, te da većina rituala ispunjava zapravo više socijalnih funkcija. U ovom radu će se prvenstveno nastojati ispitati važnost rituala za funkcije revitalizacije identiteta¹⁵ i integracijsku funkciju. U nastojanju da se u grupi uspješno ostvare ove funkcije pokušava se postići smisljeno "definiranje" prošlosti, tj. nastoji se "legitimirati" jednu sliku prošlosti. Dakle, samim činom prizivanja prošlosti cilj je tu prošlost iznova definirati, te putem rituala osigurati prezentaciju i priznanje određenog tumačenja prošlosti. Pritom se može uočiti paradoks da događaj koji se obilježava nikada nije protumačen do kraja, ali se pri svakom obilježavanju želi stvoriti dojam da je "to" tumačenje konačno. Sam čin povezivanje grupe s određenom, jasnom slikom prošlih događanja igra važnu ulogu u održavanju identiteta grupe. U tom smislu J. R. Gills piše kako se "središnji smisao svakog individualnog ili grupnog identiteta, osjećaj nepromjenjivosti kroz vrijeme i prostor, održava pamćenjem" (Gills 2006.:171). Prihvati li se da zajedno s drugim članovima grupa izgrađujemo stvarnosti kojima pripadamo, grupni identiteti koje izgrađujemo ne postoji kao nešto apstraktno, nego se kristaliziraju u simbolima, konkretnim materijalnim objektima, obilježavanjima, te pisanim i oralnim prijenosom (kroz priče, pjesme, legende). Zbog toga sjećanje dobiva prvorazrednu društvenu važnost, jer se kroz sjećanje presijeca odnos pojedinaca i grupa. Važno je da upravo u obilježavanjima grupe određuju kako se nečeg treba sjećati, te ne manje važno, kada se nečega treba sjećati (Zeruvabel, 2007.).

No, treba voditi računa o tome da postoje i brojne poteškoće u samom procesu tumačenja prošlosti, te se ne smije zanemariti da se i identiteti i sjećanja mijenjaju kroz vrijeme i prostor. Osim toga, u modernim, složenim društvima važno je propitati koliko utjecaja i koju ulogu u tom procesu tumačenja imaju sami akteri uključeni u izvođenje rituala, a koliku mediji, političke elite ili netko drugi. Treba reći i da kod analize funkcija rituala treba biti oprezan. Tako o modificiranom shvaćanju integrativne funkcije rituala piše A. Etzioni¹⁶ koji, u tekstu u kojem se bavi ritualima i praznicima, ponovno propituje Durkheimov pristup po kojem svi društveni rituali učvršćuju integraciju ponovno namećući zajednička vjerovanja. Etzioni smatra da različiti praznici imaju različite društvene uloge te da nisu svi praznici integrativni za šire društvo, nego su prvenstveno integrativni za određene grupe. Upravo to nam pokazuje i obilježavanje dana 18.11. koji dvije skupine podijeljene po etničkom ključu u Vukovaru obilježavaju na različite načine, što znači da obilježavanje samo po sebi nema integrativnu ulogu na razini grada.

¹⁵ Važno je zapaziti da identiteti nisu otporni na različite izazove vremena te se kroz ritualna događanja iskazuje potreba građenja ili održavanja identiteta različitih skupina unutar društva ili društva u cjelini. Putem rituala želi se često zadržati odnos spram tradicije ili spram nekog važnog događaja. Anthony D. Smith naglašava važnost rituala za održavanje nacionalnog identiteta, za koji drži da je od svih kolektivnih identiteta danas zajedničkih ljudskim bićima možda najvažniji i najobuhvatniji.

¹⁶ Etzioni, A. (2000.).

PROŠLOST U PODIJELJENOM SJEĆANJU – PRIMJER VUKOVARA

Drži se da je srpska agresija na Vukovar, koju su provodili JNA i srpske paravojne postrojbe, trajala od 25.8.1991. do 18.11.1991 godine¹⁷. Sukobima koji su trajali gotovo tri mjeseca i hrvatska i srpska strana pridavale su veliku medijsku pažnju, a osim toga i broj stradalih s obje strane bio je velik. Martin Bell¹⁸, novinar BBC-ja koji je svjedočio posljednjim bitkama za grad kaže da je grad izgledao kao Staljingrad na Dunavu. Danas, šesnaest godina nakon sukoba, u hrvatskoj povijesti Vukovar je zapamćen kao grad heroj, grad čija je uloga presudna u obrani Hrvatske od srpske agresije¹⁹.

Grad je u svojoj dugoj povijesti bio naseljen pripadnicima brojnih nacionalnosti, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine ukupna populacija je iznosila 46.735 stanovnika od čega su 22.166 stanovnika bili Hrvati, a broj Srba iznosio je 15.143. Demografski slika postaje još složenija ako se uzme u obzir situacija u okolnim selima, budući da je postojao određen broj sela koja su bila većinski srpska, kao i određen broj sela koja su bila većinski hrvatska. Napokon u okolici grada kao i u samom gradu postojale su snažne manjine kao što su Rusini ili Mađari.

Kada je zbog težnje Hrvatske za samostalnošću započela srpska agresija na Hrvatsku ne treba čuditi da je ovaj prostor zbog svog geografskog položaja, kao i zbog velikog broja srpskog stanovništva bio poprište najžešćih sukoba. Nakon što je 18.11.1991. godine grad zauzet od strane JNA i srpskih paravojnih postrojbi u njemu gotovo uopće nije ostalo pripadnika hrvatske nacionalnosti. Podaci koji se često koriste u prikazu ratnih zbivanja u Vukovaru ponekad se razlikuju, ali jasno je da je određen broj ljudi, uglavnom Srba, napustio grad i prije početka ratnih sukoba. Tako se procjenjuje da je za vrijeme oružanih sukoba u gradu moglo biti između 12.000-15.000 ljudi²⁰. Među njima je bilo i oko 2.000 Srba, uglavnom starije dobi. Podatak koji treba uzeti u obzir jest da se veći broj gubitaka s hrvatske strane dogodio nakon pada grada nego za vrijeme borbi. Taj podatak može ukazati na planirano etničko čišćenje koje su Srbi nastojali provesti na ovom prostoru. Ipak, slika koja je najviše zaprepastila svijet bilo je odvođenje 261 ranjenika i civila iz vukovarske bolnice, te njihovo mučenje i ubijanje na poljodjelskom dobru Ovčara.

¹⁷ Ipak, važno je spomenuti da se kao početak izravnih sukoba navodi i dan 2.5.1991. kad su u obližnjem Borovu Selu srpski ekstremisti ubili 12 a ranili još 21 hrvatskog policajca, kao i da su se borbe vodile i 19.11. pa neki branitelji taj datum smatraju danom pada grada.

¹⁸ Martin Bell u tekstu "Reflections on Vukovar '91" piše: "Driving and dodging through the ruins at the height of the fighting, a travelling companion and I looked to see if there was any building left standing undamaged. There wasn't. Perhaps a tree unmarked? Not that either. Or even a bush? Not so much as a bush. I had never seen such destruction before or since in thirty years as a war reporter. It was like Stalingrad by the Danube" (2004.: 97).

¹⁹ Pritom se posebno misli na to da su brojčano i oružano dominantne snage JNA i srpskih paravojnih postrojbi trebale gotovo tri mjeseca da osvoje grad koji su planirali osvojiti u nekoliko dana. Smatra se da je od 10. do 18.11.1991 godine grad branilo 6.773 slabo naoružanih ljudi dok su napadači brojali oko 57.000 vojnika uz odlično vojno naoružanje. Detaljniji podaci mogu se naći u knjizi Dedaković, M., Mirković-Nadž, A. i D. Runtić (2000.) *Bitka za Vukovar*. Vinkovci: Neobična naklada.

²⁰ Podaci uzeti iz knjige Ivan Rogić Nehajev, Ivan (1998.) *Smaragdni brid*.

U razdoblju nakon 18.11.1991. ovim prostorom upravljaju Srbi te na različite načine obilježavaju ono što zovu "dan oslobođenja grada". U vrijeme Republike Srpske Krajine ta obilježavanja predstavljala su značajan društveni događaji za dio stanovnika grada. No, od Erdutskog sporazuma ovo područje je u procesu mirne reintegracije tako da, krajem mandata UNTAES-a 15.01.1998. godine, opet biva dijelom pod punim nadzorom Republike Hrvatske.

Po podacima iz popisa stanovništva 2001. došlo je do značajnog povratka prognanika, te do ponovnog učvršćivanja hrvatske etničke skupine na području grada Vukovara. Naime, po tim podacima Vukovar broji 31.670 stanovnika od čega su 18.199 stanovnika Hrvati, a broj stanovnika srpske etničke pripadnosti iznosi 10.412. Ovi podaci upućuju nas na to da je grad osim potpunog materijalnog razaranja pretrpio i velike demografske gubitke, te da je u razdoblju od deset godina doživljavao goleme promjene u strukturi stanovnika s obzirom na nacionalnu pripadnosti.

Cijeli se ovaj složeni proces kroz koji je prošao grad Vukovar i njegovi stanovnici može dobro promatrati upravo kroz obilježavanje dana 18.11. koji su Hrvati i Srbi doživljavali i obilježavali na sasvim suprotan način. U samom obilježavanju smatramo da se može izdvojiti dva razdoblja, te između njih jednu prijelaznu godinu. Prvo razdoblje obuhvaćalo bi vrijeme od 1992. do 1996. godine, dok drugo razdoblje počinje s 1998. godinom. Godinu 1997. uzimamo kao svojevrsno prijelazno razdoblje. Ovu podjelu temeljimo na strukturi stanovništva i na procesu promjena koje donosi Erdutski sporazum.²¹ Naime, Srbi su do 1997. godine na ovom prostoru postigli gotovo potpunu etničku homogenost, tako da 1997. godina i prvo masovnije pojavljivanje Hrvata na ovom prostoru označava značajnu činjenicu pri analizi budućih promjena. Ipak, kako tek 1998. dolazi do značajnijeg povratka hrvatskog stanovništva u grad Vukovar, tek s tom godinom možemo računati započinjanje procesa koji će Vukovar opet učiniti etnički heterogenim i složenim gradom.

a) Razdoblje od 1992. do 1996.

Nakon dugotrajnih borbi i konačne okupacije grada, Vukovar je za Srbe imao golemo simboličko značenje. On postaje dio Republike Srpske Krajine, koju čine svi u ratu okupirani dijelovi Republike Hrvatske. Osim toga, upravo on predstavlja simbol uspjeha plana po kojem, bez obzira na posljedice, svi Srbi trebaju živjeti u istoj državi.²² Zato je 18.11.1992. obilježen u sklopu programa "Vukovar - godina prva" uz poprilično bogat program kojim je dominirala poruka o proslavi oslobođenja grada. Program je bio najavljen tako da sadrži brojne kulturne i sportske sadržaje, ali i postrojavanje ratnih jedinica u centru grada. Po procjeni srpskih medija, u proslavi je sudjelovalo

²¹ Dakle, iako se temelji na promjenama koje donosi Erdutski sporazum potpisan 12.11.1995. godine između hrvatske vlasti i vlasti lokalnih Srba, ova podjela se više drži stanja na terenu, tj. dinamike vraćanja hrvatskog stanovništva, nego formalnih datuma vezanih uz reintegraciju područja.

²² Taj plan je sasvim jasno iznesen već na proslavi šestogodišnjice bitke na Kosovu 28. lipnja 1989. kada je Slobodan Milošević izjavio: "Danas, šest stoljeća kasnije, ponovno stojimo u bitkama i pred bitkama. One se ne biju oružjem, premda ni to nije isključeno" - citirano prema Sundhaussen, H. (2006.).

nekoliko tisuća ljudi. Događaju je prisustvovao i jedan od najradikalnijih srpskih političara Vojislav Šešelj. No, jedino što će se kasnije svih narednih godina zadržati kao trajno obilježje srpskog obilježavanja ovog datuma jest parastos poginulima na vukovarskom pravoslavnom groblju. Groblje u "Aleji junaka" postaje tako ključno mjesto kolektivnog sjećanja u razdoblju postojanja Republike Srpske Krajine.

Godine 1993. predsjednik Skupštine općine Vukovar čestita građanima "dan oslobođenja grada" sa željom za "zvaničnim priznanjem naše države". Tom prigodom događaju su nazočili predstavnici srpske Vlade i Vlade SR Jugoslavije, te Srpske pravoslavne crkve. Goran Hadžić, tadašnji predsjednik na okupiranim područjima Republike Hrvatske, izjavljuje pak kako je "jedinствена srpska država stvorena" te kako "ne treba inzistirati na tome da se to učini formalno" (*Glas Slavonije*, 20.11.1993.). Srbi su stvarali određenu mitsku sliku uspjeha koja se očitovala u oštrom razdvajanju prošlosti i sadašnjosti grada pa se i vrijeme brojalo od trenutka "oslobođenja grada". Za prigodu obilježavanja oslobođenja grada 1993., kad je program nazvan "Vukovar - godina druga", predstavljen je i novi grb grada. Kako su u nekim dijelovima grada i svim ulicama bila promijenjena imena, jasno je da je cilj bio stvoriti novi identitet grada koji će se temeljiti na zaboravu prošlosti.

Prvih godina službeno obilježavanje prošlo je tako u svečanom tonu s glavnom porukom o oslobođenju grada. Ipak, kako pokazuje Kardov, za vrijeme Republike Srpske Krajine dominirala su vojna sjećanja te su na "spomen-groblju sahranjeni samo vukovarski Srbi poginuli u borbama za Vukovar na strani JNA." (Kardov, 2006b: 75). Sjećanja onih Srba koji su za vrijeme rata bili u gradu te preživljavali razaranja zajedno s Hrvatima, nisu bila reprezentirana u službenom sjećanju: "Ti su ljudi za vrijeme Krajine bili drugorazredni građani koje se nazivalo pogrdnim imenom podrumaši" (Kardov, 2006b: 74). Isticanje vojnog junaštva može se shvatiti i iz situacije u kojoj se nalazila Republike Srpska Krajina, koja je praktično egzistirala u izvanrednom stanju i u stalnom iščekivanju priključenja onim dijelovima koji su spadali u ostatak nekadašnje Jugoslavije. Upravo zbog toga službenom porukom o oslobođenju grada i o konačnoj slobodi srpskog stanovništva na ovom prostoru željela se "legitimirati" slika stvarnosti koja bi vodila trajnom zauzimanju ovih područja od strane Srba. Naime, u slici koja se od kraja osamdesetih stvara u Srbiji zbog događaja iz Drugoga svjetskog rata, nije moguće očekivati da bi Srbi mogli biti zaštićeni u samostalnoj državi u kojoj bi Hrvati činili većinu. Kako piše Sundhaussen "Hrvatska je nacija u skladu s tezom o kolektivnoj krivici izjednačena s ustašama te joj je pripisana genetička sklonost genocidu" (Sundhaussen, 2006.: 271). Ovaj način interpretiranja Srbima je omogućio da osvajanje ovog područja i protjerivanje nesrpskog stanovništva zapravo legitimiraju kao oslobođenje.

Kao što prvih godina obilježavanje oslobođenja protječe u tonu slavlja i optimizma, od sredine devedesetih zbog promjena u ostalim ratnim područjima ceremonija postaje sve skromnija. U akcijama "Bljesak" i "Oluja" Hrvatska vraća područja koja su da tada kontrolirali Srbi te ovo ostaje posljednje područje koje nije pod nadzorom hrvatskih vlasti. Već tada se iskazuju znakovi nesigurnosti, prvenstveno zbog toga što se dio stanovništva osjeća napuštenim od matične države Srbije. Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu potpisan je 12. studenoga 1995.

godine i poznat je kao "Erdutski sporazum". Tim sporazumom omogućen je povratak okupiranog područja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske, najavljen je svršetak rata, razvojačenje okupatorske vojske, povratak prognanika kućama. Vijeće sigurnosti UN-a svojom je rezolucijom iz siječnja 1996. godine utvrdilo da će civilne i vojne međunarodne snage UNTAES-a, pod zapovjedništvom prijelaznog upravitelja Kleina, provesti ovaj zadatak u roku godine dana. No, poslije je mandat UNTAES-a produžen do 15. srpnja 1997. godine i na koncu do 15. siječnja 1998. godine.

Zanimljivo je da se 1996. godine postavlja u hrvatskoj javnosti pitanje o načinu na koji Srbi u Vukovaru obilježavaju dan 18.11. Dopredsjednik hrvatske Vlade Ivica Kostović poslao je prijelaznom upravitelju Jacquesu Kleinu pismo u kojem izražava zabrinutost zbog najnovijih manifestacija u Vukovaru na dan koji je bio tragičan za stanovnike tog grada.

U svom pismu ističe da su hrvatski predstavnici u više navrata "zahtijevali od UNTAES-a da spriječi radikalnu manjinu u Vukovaru u nakani da organizira proslavu onih dana na koje se tisuće naših građana s tugom sjeća stradanja voljenih članova obitelji" (*Glas Slavonije*, 19.11. 2006.). Ipak, poanta pisma je da bi nakana ekstremista da organiziraju proslavu mogla negativno utjecati na budućnost procesa mirne reintegracije, tj. da Hrvati sada imaju pravo pregovarati o stvarima koje se događaju u samom gradu. Da dolazi do određene promjene u shvaćanju ovog događaja i od strane nekih srpskih političara, pokazuje predsjednik "skupštine općine Vukovar" Miroslav Keravica, koji poziva stanovništvo na suzdržanost riječima "da nije vrijeme za proslavu". Srbi ipak koriste prigodu obilježavanja "dana oslobođenja Vukovara" da bi održali svečanu sjednicu "Skupštine općine Vukovar" te kako bi javnosti na upotrebu predali neke obnovljene objekte.

Prognani Hrvati su svih tih godina obilježavali "dan pada grada". Obilježavanje se prvenstveno događalo na grobljima u gradovima u kojima je bilo mnogo prognanih Vukovaraca, kao što su Osijek, Vinkovci i Zagreb. Ipak, kako je Vukovar dobio golemu simboličku važnost za hrvatsku nacionalnu svijest, građani su diljem Hrvatske na taj dan stavljali svijeće na prozore u znak sjećanja na žrtve vukovarskih stradanja. Naročito je snažnu poruku imalo paljenje svijeća na Zidu bola u Zagrebu. Napokon, pripadnici nekih manjinskih skupina su također obilježavali taj dan. Zabilježeno je da je 1995. godine, na četvrtu obljetnicu srpske okupacije Vukovara, održana kome-morativna sjednica Predsjedništva Saveza Rusa i Ukrajinaca Republike Hrvatske.

b) Godina 1997.

Blagdan "Svih svetih" koji se obilježava 1.11., u Hrvatskoj je, kao izrazito katoličkoj zemlji²³, državni praznik. Godine 1997. više tisuća prognanika tog je dana posjetilo 44 groblja na području Hrvatskog Podunavlja pod UNTAES-ovom upravom. Velik broj prognanika je prvi put nakon šest godina ponovno stupio na to područje i imao prilike posjetiti groblja na kojima počivaju najbliži. Posjet grobljima u Iloku, Vukovaru i drugim mjestima prošao je bez incidenata.

²³ Po rezultatima različitih istraživanja konfesionalne pripadnosti koja su posljednjih desetak godina provedena u Hrvatskoj, broj građana koji se izjašnjavaju kao katolici iznosi između 80 i 90 posto.

Na izborima održanima 13. travnja 1997 u Vukovaru, većinu je dobila hrvatska opcija (HDZ i nezavisni). Izabrani članovi s liste Srpske demokratske stranke ometali su konstituiranje tijela gradske uprave, no za gradonačelnika je ipak izabran kandidat jedne od hrvatskih stranaka. Od ljeta 1997. godine uredi Gradskog poglavarstva su u Vukovaru. Iako se očekivalo da će i za obilježavanje dana pada grada hrvatskim prognanicima biti dopušten dolazak u Vukovar, to se nije dogodilo. Naime, danas se čini da je to bila godina s posljednjim ozbiljnim prijetnjama za izbijanje sukoba na ovom području. Međunarodni upravitelj hrvatskog Podunavlja William Walker zabranio je hrvatskim vlastima da u Vukovaru obilježe šestu godišnjicu pada grada. Izvor blizak hrvatskoj vlasti rekao je *Globusovim* novinarima: "Zato smo i pristali na skromno obilježavanje okupacije Vukovara jer je, među ostalim, postojao i strah da Vojislav Šešelj ne pošalje u Vukovar svoje pristaše iz Srbije, a iz UNTAES-a nam je sugerirano da bi to bilo teško spriječiti" (*Globus*, 21.11.1997.).

Samo obilježavanje pada, odnosno oslobođenja grada, našlo se te godine u centru pažnje političkog procesa mirne integracije te pokazalo koliku političku važnost ima ovaj ritualni čin.

Za hrvatske političare bilo je važno da se ne dogodi nikakav incident koji bi mogao ugroziti predviđeni plan odlaska pripadnika UNTAES-a i odgoditi punu uspostavu suvereniteta na tom području. Te godine je, ipak, izaslanstvo grada Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije položilo vijence i zapalilo svijeće na vukovarskom Novom groblju, ali ostalim Hrvatima koji su taj dan željeli doći u Vukovar to nije bilo dopušteno. Najavljeni srpski miting koji se trebao održati na taj dan nije se održao. Dan je tako prošao u Vukovaru mirno, a 1997. godinu uzimamo kao prijelazno razdoblje jer su Hrvati već prisutni na ovom prostoru, iako se prvo šire obilježavanje događaja zbilo tek iduće godine.

c) Razdoblje od 1998. godine

"Prije sedam godina Hrvatska je proživljavala svoje najstrašnije trenutenke. Bili su to dani kad su ovaj grad i njegovi građani podnosili najveću žrtvu za hrvatski idealizam, ali ti građani izašli su kao pobjednici i u njihovoj patnji ogleđa se istina i pravednost hrvatske borbe. Kolone prognanika koje ćemo svi nositi u sjećanju, dio su naše povijesne, kolektivne memorije na koju smo posebno osjetljivi" (*Vjesnik*, 19.11.1998). Dio je ovo govora izaslanice predsjednika Republike Hrvatske prilikom obilježavanja sedme godišnjice vukovarske tragedije. U govorima koji su održani toga dana mogu se iščitati tri važne poruke. Prvo je poziv svima koji su bili prognani iz Vukovara da se vrate u grad, drugo da je potrebno suditi glavnim krivcima za razaranje grada i treće, što nam se čini gotovo od presudne važnosti, jest poruka koja će se kasnijih godina ponavljati u različitim oblicima u obilježavanju pada grada, da su grad i njegovi građani na kraju "izašli kao pobjednici". Tu poruku u nešto drugačijem obliku 1999. godine ponavlja hrvatski političar Vladimir Šeks koji kaže: "Dan sjećanja na Vukovar nije dan sjećanja na poraz, jer poraza nije bilo, nego na žrtvu koja je otvorila put velebne slobode" (*Vjesnik*, 19.11.1999.)²⁴.

²⁴ Zapovjednik 204. vukovarske brigade na komemoraciji koja se 1995. godine održala u

Stavljanjem naglaska na ovu interpretaciju postiže se jačanje identiteta grupe, dakle pripadnika hrvatske nacionalnosti, i ponovno se ispunjava funkcija revitalizacije identiteta.

Peter Burke ističe ovo ispreplitanje funkcija rituala kada kaže: "Rituali znače ponovno izvođenje prošlosti, radi sjećanja, ali oni su također pokušaji da se nametne interpretacija prošlosti, da se oblikuje sjećanje i tako konstruira društveni identitet" (Burke, 1997.: 48).

Slika o gradu heroju uvelike je djelovala na hrvatski nacionalni identitet, te je zadržana slika grada koji je svojim dugotrajnom obranom zapravo spasio ostatak zemlje. Tako opet kroz ritual imamo iznošenje, oblikovanje i "legitimiranje" jedne slike prošlosti u kojoj se posebno ističe da je nesrpsko stanovništvo moralo napustiti grad nakon 18.11.1991. pri čemu je velik broj ljudi, procjenjuje se više od 5.000, prošao kroz srpske koncentracijske logore. Upravo je u ovom obilježavanju zato bilo ključno sjetiti se poginulih, ali dati smisao patnjama onih koji su sudjelovali u obrani grada. Dakako, ovo interpretiranje prošlosti događa se na prostoru koji je nakon svega opet etnički heterogen, pa nakon razaranja međuetničkih veza koje su prije rata bile vrlo razvijene, dolazi do uspostavljanja novih granica među stanovnicima kako bi se izbjegle potencijalno neugodne situacije²⁵. Samo obilježavanje dana sjećanja za hrvatsko povratničko stanovništvo ima važnu ulogu u potvrđivanju identiteta "nas" naspram "njih" u javnom prostoru. Naime, naročito u prvim godinama nakon povratka Hrvata u grad aktivnosti u javnom prostoru su svedene na minimum te "u kombinaciji straha, nepovjerenja, socijalnog pritiska i drugih faktora, ljudi se povlače iz javne sfere u sigurnost svog doma" (Kardov, 2002.: 109). Ritualno izvođenje u tom kontekstu dobiva i ulogu svojevrsnog "osvajanja" javnog prostora.

Iako u knjizi *Čisto i opasno* autorica M. Douglas koristi širu koncepciju rituala, neka njena zapažanja mogu nam poslužiti za shvaćanje rituala koji analiziramo. Douglas drži da su rituali važni jer nam daju okvir, oni "usmjeravaju našu pozornost, služe kao dobra mnemotika, te nadziru naša iskustva" (Douglas, 2004.: 94). Ritual tako oživljava našu memoriju i povezuje sadašnjost s odgovarajućom prošlošću te nam tako pomaže u našem razumijevanju stvarnosti ali, osim toga, ima i moć da mijenja naše razumijevanje stvarnosti. Važno je pritom da se kroz ritualno izvođenje vraća red u nešto, stvari se stavljaju na svoje mjesto. U ovom slučaju kroz izvođenje rituala odigrava se suočavanje s "traumatičnim sjećanjem" ali i pokušaj rekodiranja tog sjećanja u kontekstu kolektivne memorije nacionalne zajednice. Zato učestala poruka rituala da je Vukovar obranio Hrvatsku, sada nakon povratka prognanika dobiva drugačije značenje nego dok Vukovar nije bio pod nadzorom Republike Hrvatske. Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora donio je na sjednici 29. listopada 1999. godine odluku kojom se dan 18. studenoga proglašava Danom

---

Zagrebu izjavio je: "I danas neki sumnjaju u veličinu naše borbe, pa nam kažu: izgubili ste grad. Ja im poručujem: nismo izgubili grad nego dobili Hrvatsku" (Večernji list, 19.11.1995). O ključnoj ulozi Vukovara u obrani Hrvatske mnogo se pisalo, ali ona zapravo dobiva svoj puni značaj tek s povratkom hrvatskog stanovništva u sam grad. Kroz obilježavanje 18.11. ova je ideja postala osnovni nosilac interpretacije ratnih zbivanja.

²⁵ Tezu da nestajanje teritorijalnih granica prati kreacija novih grupnih granica iznosi Kardov, K. (2006.).

sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. Kako stoji u odluci, tim danom odaje se "počast svim sudionicima obrane Vukovara, grada - simbola hrvatske slobode".

Od 2000. godine glavni događaj unutar obilježavanja postaje mimohod od vukovarske bolnice do groblja hrvatskih branitelja, što čini put dug gotovo pet kilometra. U javnosti se često taj mimohod naziva i "križni put" čime se priziva biblijska simbolika. Posljednjih godina za taj se mimohod, ipak, najčešće koristi naziv "kolona sjećanja". Zanimljivo je da posljednjih godina značaj ovog rituala nije slabio nago rastao, pa je po procjeni novinara *Vjesnika* tim putem 2003. godine prošlo 7.000 ljudi, 2004. i 2005. u mimohodu je sudjelovalo oko 15.000 ljudi, dok je 2006. godine na petnaestu godišnjicu obilježavanja pada grada sudjelovalo 25.000 ljudi. Procjenjuje se da je 2007. godine u "koloni sjećanja" bilo oko 15.000 ljudi, ali taj broj ne bi trebao upućivati na smanjenje zanimanja za sam događaj. Naime, pretpostavlja se da su na broj sudionika utjecale i iznimno loše vremenske prilike. Osim toga, treba spomenuti da je medijska pažnja koju je događaj dobio te godine bila izrazito velika. Primjerice, dva su televizijska programa Hrvatske radio-televizije prikazala čak šest emisija koje su se odnosile na Vukovar i obilježavanje Dana sjećanja. Napokon, kako je imao veliki publicitet, događaj je bio korišten i kako bi se uputile poruke koje upućuju na probleme koji se trebaju riješiti. Godine 2005. program obilježavanja održao se pod geslom "Gdje da tražim sina svoga?", čime je istaknuto kako se velik broj Hrvata i 14 godina nakon rata vode kao nestali. Dvije godine poslije, događaj je nazvan "U Vukovar za istinu i pravdu", jer se nastojalo ukazati na neprimjereno male kazne najodgovornijim osobama za rušenje grada i stradanje njegovih stanovnika. Naime, 27.09.2007. Međunarodni kazneni sud u Haagu donio je presudu po kojoj je Mile Mrkšić, pukovnik JNA, osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina, Veselin Šljivančanin, major JNA, osuđen na 5 godina zatvora, dok je Miroslav Radić, kapetan JNA oslobođen krivnje po svim točkama optužnice. Paralelno s jačanjem značaja hrvatskog obilježavanja Dana sjećanja odigravao se i parastos srpskim žrtvama na groblju koje se dugo vremena zbog izgleda nadgrobničkih spomenika nazivalo "groblje šajkača". No, dan koji su do 1998. godine Srbi zvali danom oslobođenja grada, poslije se obilježava kao "dan prestanka sukoba". Povratkom nesrpskog stanovništva na ovaj prostor samo obilježavanje gubi prijašnji značaj za pripadnike srpske nacionalnosti, pa je 2003. godine Đorđe Macut, predsjednik Kluba zastupnika SDSS-a u Skupštini grada Vukovara primijetio da svake godine dolazi sve manje ljudi. Izvjestitelji koji su pratili taj događaj izvjestili su da se okupilo stotinjak Srba, "uglavnom rodbine srpskih vojnika poginulih u Vukovaru" (*Vjesnik*, 19.11.2003). Analiza obilježavanja ovog datuma predstavlja zbog složenosti fenomena važan dio u analizi konstrukcije poslijeratnog identiteta grada. Međutim, kako ritualna izvođenja koja počivaju na obilježavanju ratnih stradanja imaju i značajnu ulogu u jačanju nacionalnog identiteta, važno se osvrnuti i na podatke koji se bave slikom Vukovara u široj hrvatskoj javnosti. Tako rezultati istraživanja imidža Vukovara u Hrvatskoj javnosti petnaest godina nakon rata pokazali su da "su se javne predodžbe o Vukovaru i njegovoj tragediji djelomično promijenile, mada slika koja je bila dominantna tijekom devedesetih nije u potpunosti izbljedita"²⁶. Prema rezultatima istraživanja gotovo 90 posto

²⁶ Bagić, D. i B. Skoko (2007.).

građana Vukovar percipira kao grad koji je za vrijeme Domovinskog rata proživio najveća stradanja. Pogledaju li se pak rezultati na pitanje "koji pojam najbolje opisuje Vukovar danas?" pokazuje se da gotovo četvrtina ispitanika Vukovar doživljava kao žrtvovani grad (24 posto)²⁷. Iako još uvijek dominira odgovor percepcije Vukovara kao Grada heroja (34 posto), očito je da to nije jedino iščitavanje simbolike grada u nacionalnom ključu. Kako tijekom devedesetih nisu provedena slična ispitivanja istraživači ne mogu na osnovu podataka braniti tezu da se slika grada u hrvatskoj javnosti promijenila, ali je poprilična vjerojatnost da se upravo to dogodilo. Teza o Vukovaru kao žrtvovanom gradu postaje još izraženija kad se pogledaju odgovori na pitanje "Jesu li hrvatske vlasti učinile sve za obranu Vukovara ili je bilo nekih namjernih propust?". Gotovo dvije trećine ispitanika, ili (63 posto), drži da je bilo nekih namjernih propusta u pružanju potpore obrani grada. Istovremeno samo 14 posto ispitanika složilo se s tvrdnjom "Hrvatske vlasti učinile su sve što je bilo moguće za obranu Vukovara", dok je 23 posto ispitanika odgovorilo da "Ne zna" jesu li hrvatske vlasti napravile sve što su mogle u obrani Vukovara. Tijekom same srpske agresije na grad novinar Radio Vukovara Siniša Glavašević²⁸ formulirao je neke od dokumenata u kojima traži odgovornost tadašnje hrvatske vlasti za nepružanje dovoljno potpore obrani grada i dojam je da njegovi vapaji dobivaju na značenju u javnosti tek mnogo vremena nakon što je rat već završio.

Primjer Vukovara kao simbola hrvatskog stradanja za vrijeme srpske agresije pokazuje nam još jednom težinu pitanja tko što pamti i zašto se pamti baš to što se pamti. Pokazalo se da se kroz obilježavanje Dana sjećanja uglavnom stavljalo težište na žrtve i stradanje stanovnika grada nakon što su JNA i srpske paravojske postrojbe ušle u grad. Može se zaključiti da se upravo kroz to održavaju slike stradanja i nepravde iz kojih je i nastala predodžba o gradu heroju. No posljednjih godina, a naročito 2007. godine, kroz obilježavanje ističe se i odgovornost međunarodnih institucija, koje se ne proziva samo zbog sramne presude vukovarskoj trojci nego i zbog pasivnosti u ratnim danima 1991. godine. Tako je na misi za sve pokojne i nestale u obrani Vukovara biskup Marin Srakić naglasio kako ima "gorak osjećaj da su velesile ponovile ono što su učinile 1991. godine. Kao što tada iz svojih interesa nisu zaustavile agresiju na Hrvatsku i predusrele tragediju Vukovara, tako sada, opet u ime nekih i nečijih interesa, nisu kaznili zločin i zločince" (*Vukovarske novine*, 23.11.2007).

Na kraju se pokazuje da jedan dio hrvatske javnosti u procjeni imidža grada vidi Vukovar kao žrtvovan grad od strane tadašnje vlasti. Na povjesničarima je da istraže koliko su utemeljene ove predodžbe na samim činjenicama, ali ovdje je zanimljiv sam podatak da različite grupe različito "pamte" događaj. Dakako treba uzeti u obzir da informacije koje utječu na stvaranje predodžbi o nekom prošlom događaju putuju znatno brže nego prije.²⁹ Sve ovo nam sugerira da i pojam rituala

²⁷ Rezultati preuzeti iz Bagić, D. i B. Skoko (2007.).

²⁸ U gradu Vukovaru Sinišu Glavaševića smatraju jednim od istinskih heroja grada, kojeg su srpske snage ubile nakon ulaska u grad. Jedna osnovna škola nosi njegovo ime.

²⁹ Kao primjer može poslužiti i to da se optužbe koje je S. Glavašević pisao protiv hrvatske vlasti mogu naći na internetskim stranicama.

trebamo analizirati u skladu s vremenom u kojem živimo, a to znači u vremenu u kojem su ljudi otvoreni utjecaju brojnih informacija koje do njih stižu ali i utjecaju mnogo više grupa nego prije. Zbog višestrukih i neizbježnih kontakata unutarnja integracija grupe ostvaruje se tek uz neprestano ostvarivanje konsenzusa u povezivanju prošlosti sa sadašnjošću. To ne znači da pojam kolektivnog sjećanja treba biti odbačen, nego upravo suprotno, on nam može pomoći da rasvijetlimo pojam sjećanja u svoj njegovoj dinamici.

ZAKLJUČAK

U ovom radu cilj je bio prikazati način na koji su u prethodnih petnaest godina Hrvati i Srbi obilježavali 18.11., dan na koji je grad Vukovar 1991. godine pao u ruke JNA i srpskih paravojskih postrojbi. Već i sami nazivi upućuju na različit način obilježavanja tog dana, budući da do 1998. godine Hrvati obilježavaju dan pada grada dok Srbi slave dan oslobođenja grada. Od 1998. godine Srbi obilježavaju dan prestanka borbi dok se u Hrvatskoj koristi naziv "Dan sjećanja". To nas upućuje na zaključak da između dvije grupe ne postoje samo razlike u shvaćanju događaja, već i da su same grupe tijekom vremena donekle mijenjale svoj odnos spram obilježavanog događaja.

Također smo željeli pokazati kako obilježavanje ovog dana u samom gradu uvelike slijedi tijek vremena, ali ima i svoje osobitosti koje se očituju u isprepletenim funkcijama koje je ritual ispunjavao. Tako je ovo obilježavanje i za jednu i za drugu stranu imalo presudnu ulogu u revitalizaciji identiteta kroz "legitimiranje" različitih tumačenja prošlosti. Obilježavanje je zadovoljavalo i integracijsku funkciju, ali dakako radi se o integraciji onih koji sudjeluju u izvođenju rituala, dakle, rituali i sudjelovanje u njima uvelike su obilježeni nacionalnim ključem. Kako A. D. Smith kaže: "Prevladavanje zaborava putem potomstva, uspostavljanje kolektivnog dostojanstva putem pozivanja na zlatno doba, ostvarivanje bratstva putem simbola, obreda i ceremonija, koje žive pripadnike povezuju s mrtvima i palima – to su funkcije na kojima počivaju nacionalni identitet i nacionalizam u modernom svijetu" (A. D. Smith, 1998.: 252). Srbi su tako koristili ovo obilježavanje da bi istaknuli parolu o oslobođenju grada i o slobodnom životu Srba na ovom prostoru, te izražavali želju za priznanjem i konačnom ujedinjenju svih Srba u jednu državu. Za hrvatske stanovnike grada, koji se nakon progonstva vraćaju u grad, obilježavanje opet ima višestruko značajnu simboličku funkciju. Prije svega se ističe ključna uloga Vukovarske bitke u Domovinskom ratu, ali se zajedno s tim govori i o žrtvi koju su podnijeli stanovnici grada. U godinama koje su prošle žrtva je bila povezana sa srpskom agresijom, žaljenjem što patnje Vukovaraca nisu dovoljno prepoznate u poslijeratnom razdoblju, te prozivanjem međunarodnih čimbenika koji Vukovaru nisu donijeli pravdu. Isto tako, čini se da se činom povratka mijenja smisao izjave da je Vukovar grad heroj koji je obranio Hrvatsku, jer napokon tek s povratkom hrvatskog stanovništva u grad ta izjava dobiva puni smisao. Priznavanje tog statusa grada heroja³⁰ očituje se

³⁰ Sam pojam grada heroja mnogi vukovarski branitelji smatraju spornim, te drže da se takvim

i u samom ritualu u kojem je 2006. godine sudjelovalo 25.000 ljudi iz svih dijelova Hrvatske. No, s vremenom u hrvatskoj javnosti jača uvjerenje o Vukovaru kao gradu kojem je hrvatska vlast trebala više pomoći u vremenu ratnih stradanja.

U poplavi tekstova o memoriji Vukovar svakako pruža velike mogućnosti za analize bilo autobiografske bilo kolektivne memorije. Naravno da u konstrukciji kolektivne memorije postoji golem prostor za manipulacije te se često događa neprikladno uklapanje mnogih traumatskih memorija³¹ u kolektivne okvire. Ipak, treba podsjetiti da i društvena amnezija može biti jedna strategija moći. Burke zato s pravom kaže: "Za razumijevanje rada socijalne memorije vrijedilo bi istraživati društvenu organizaciju zaboravljanja, pravila isključenja, represije, i pitanje tko želi da se nešto zaboravi i zašto" (Burke, 1997.: 57). Zato nam se čini da je Vukovar fenomen koji vrijedi istraživati, i ono što se pamti i sve ono što se polako zaboravlja. Na kraju, pokazalo se da je to problem koji je složen ne samo iz aspekta ratnih događanja, nego i uspostave života u poslijeratnom razdoblju.

LITERATURA:

- Abercombie, Nicholas – Stephan Hill – Brian S. Turner (1988.) *The Penguin Dictionary of Sociology*. London: Penguin Books.
- Ajduković, Dean – Dinka Ćorkalo (2004.) "Trust and Betrayal in War". U: Stover, E. - H. M. Weinstein(ur): *My Neighbor, My Enemy*. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 287-303.
- Assmann, Jan (2005.) *Kulturno pamćenje*. Zenica: Biblioteka Tekst.
- Bagić, Dragan – Božo Skoko (2007.) "Image Vukovara u hrvatskoj javnosti – 15 godina nakon stradanj". U: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*. Zagreb-Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Str.167-181.
- Bell, Martin (2004.) "Reflections on Vukovar '91". U: *Vukovar '91 International echoes and significance*. Zagreb: Institute of Social Sciences Ivo Pilar.
- Berger, Peter – Thomas Luckmann (1992.) *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
- Berliner, David (2005.) "The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology". *Anthropological Quarterly* 78 (1):197-211.
- Burke, Peter (1977.) "History as social memory". U: Peter Burke: *Varieties of Cultural History*. New York: Ithaca. Str. 43-59.
- Connerton, Paul (2004.) *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.

---

stvaranjem apstrakcije Vukovar želi zadržati kao simbol koji će svatko koristiti u skladu sa svojim interesima, dok će oni koji su se borili u Vukovaru ostati u drugom planu.

³¹ Jay Winter u tekstu "The Generation of Memory: Reflections on the 'Memory Boom' in Contemporary Historical Studies" piše: "Public perceptions of memory in the twentieth century have become inextricably tied up with this notion of trauma, understood as a serious and enduring shock so severe that it induces a kind of numbing or blockage of feeling" (Winter, 2000.: 8).

- Dedaković, Mile – Alenka Mirković-Nađ – Davor Runtić (2000.) *Bitka za Vukovar*. Vinkovci: Neobična naklada.
- Douglas, Mary (2004.) *Čisto i opasno*. Zagreb: Algoritam.
- Etzioni, Amitai (2000.) "Toward a Theory of Public Ritual". *Sociological Theory* 18: 44-59.
- Gillis, John (2006.) "Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa". U: Brkljačić, M. - S. Prenda(ur.): *Kultura sjećanja i historija*. Zagreb:Golden marketing – Tehnička knjiga. Str.169-193.
- Goffman, Erving (2000.) *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.
- Huysen, Andreas (2000.) "Present Passt: Media, Politics, Amnesia". *Public Culture* 12(1): 21-38.
- Kardov, Kruno (2002.) "Od politike razlika do politike prostora: posljedice rata na društveni život u Vukovar". *Polemos* 1-2 (5): 99-115.
- Kardov, Kruno (2006.) "Reconstructing community, recreating boundarie". *Trondheim Studies on East European Cultures & Societies*, No. 19.
- Kardov, Kruno (2006.) "´Zapamtite Vukovar´: Sjećanje, mjesto i nacionalna tradicija u Hrvatskoj". U: S. P. Ramet – D. Matić (ur.): *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Alinea.
- Melucci, Alberto (2006.) "Pamćenje, solidarnost, identitet". U: Furio Cerruti (ur.): *Identitet i politika*. Zagreb: Politička kultura. Str. 66-83.
- Mišetić, Anka (2004.) *Gradski rituali*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nora, Pierre (2006.) "Između pamćenja i historije. Problematika mjest". U: Brkljačić, M. – S. Prenda (ur.): *Kultura sjećanja i historija*. Zagreb:Golden marketing – Tehnička knjiga. Str. 21-44.
- Olick, Jeffrey K.(1999.) "Collective memory: the two cultures". *Sociological Theory* 17: 333-348.
- Olick, Jeffrey K. – Joyce Robbins (1998.) "Social Memory Studies: From ´Collective Memory´ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices". *Annual Review Sociologie* 24: 105-140.
- Rogić Nehajev, Ivan (1998.) *Smaragdni brid*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Smith, Anthony D. (1998.) *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka 20. vek.
- Sundhaussen, Holm (2006.) "Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija ´sjećanja´ i mitova". U: Brkljačić, M – S. Prenda (ur.): *Kultura sjećanja i historija*. Zagreb:Golden marketing – Tehnička knjiga. Str. 239-281.
- Zeruvabel, Eviatar (2007.) "Društvena sjećanja". *Diskrepancija* 8(12): 167-198.
- Živić, Dražen (2006.) "Stanovništvo vukovarsko-srijemske županije". Zagreb – Vukovar: Institut of Social Sciencies Ivo Pilar.
- Žunec, Ozren (1998.) "Rat u Hrvatskoj 1991.-1995., 1. dio: Uzroci rata i operacije do sarajevskog primirja". *Polemos* 1(1): 57-89.

Winter, Jay (2000.) "The Generation of Memory: Reflections on the 'Memory Boom' in Contemporary Historical Studies". German Historical Institute, 27.

OSTALI IZVORI:

Glas Slavonije, 20.11.1992. – 19.11.2007.

Globus, studeni 1997., 1998., 1999., 2000., 2001.

Večernji list, 18.11.1992. - 20.11.2007.

Vjesnik, 18.11.1998. – 20.11.2006.

Vukovarske novine (izdavane u RSK), studeni 1992.- studeni 1996.

Vukovarske novine, 1999. – studeni 2007.

THE SIGNIFICANCE OF RITUAL IN POSTWAR PERIOD: THE EXAMPLE OF VUKOVAR

Mateo Žanić

Summary

In many analysis dealing with the 1991 aggression against Croatia, the battle for Vukovar takes a special place. This paper analyzes the ways in which Croatians and Serbs have been marking the 18th of November, when the Vukovar battle officially ended. It becomes clear how two, once confronted sides, continue to interpret the reality quite differently, even after the cease of clashes. In order to analyze the process of presentation of the past and collective marking of the event significant for the group, terms of ritual and collective memory are used. These concepts enable to question the estimation of past events from present situation. It also points out the importance of the process of continuous reinterpretation of the past. The relationship between the past and present reveals the importance of remembering 18th of November for two reasons. For the establishment of coexistence of different ethnic groups in Vukovar and also for the interpretation of the events within the frames of Croatian national identity.

Key words: Collective memory; Ritual; Vukovar; Remembrance Day; Nacional identity.

